

SPÁNYIK GLICÉR

(1781-1850.)

Spányik Glicér 1781. október 20-án született a nyitramegyei Never községben. Iskoláit a nyitrai piaristáknál végezte. Derék, lelkes tanárai nagy hatással voltak a tehetséges ifjúra. Az ő diákkorában Nyitrán működött többek közt Zimányi Lajos, Keile Lipót, Kiss Márton, Váczy Glicér, Vass Glicér. E tanárok közül Zimányi igazgató az önfegyelemnek és a buzgó kötelességteljesítésnek példaképe volt, akinek rendkívül érdekes és ügyes előadásai valósággal megragadták diákjai lelkét. Kellét ékesszólása miatt gyakran meghívták a székesegyházba is ünnepi beszédek mondására. De megjegyzi róla, hogy nemcsak élőszóval, hanem példás életével is hatott a hallgatóira. Váczyban az izzólelkű, talpig magyar embert, a szerény papot és a diákok szerető, türelmes, megértő barátját tisztelték, aki a társadalomban is közkedvelt volt nyílt szíve, aranyos kedélye és szónoki képességei miatt. Tőlük kedvelte meg Spányik a piarista hivatást, és 1799. október 3-án Pállya István rendfőnöksége idején belépett a kegyesrendbe.¹

Spányik a legjobbkor jött a rendbe. Pállya rendfőnöksége a rendi megújodás ideje volt. Ő előtte a rend igen siralmas helyzetben volt. A francia forradalom eszméi és a felvilágosodás tanai erősen terjedtek az országban. Az új eszméknek a piaristák közt is sok lelkes híve akadt. Egyeseket tudománysozomjuk ragadott az új tanok felé. De a komoly tudósok mellett voltak olyanok is, akik úgy értelmezték a felvilágosodást, hogy őket most már semmi törvény nem köti, és egészen világias életet élhetnek. Ezek ásták alá a rend tekintélyét, és miattuk szenvedtek a jobbak is. Az engedelmisséget megtagadták, a fegyelmet semmibe se véve, az egyes házak rendjét és nyugalma felborították.

1795-ben már arról volt szó, hogy vizitátorokat küldenek Magyarországra a visszaélések megszüntetésére. Voltak olyanok is, akik – családi vagyonuk birtokában – teljesen az új divat szerint öltözködtek. 1795-ben szigorúan eltiltotta a rendkormány a rizsorrall behintett hajfonatok, csatos cipők, háromszögletű és szalaggal díszített kalapok viselését.

Nagy csapás volt a rendre a II. Józseftől meghonosított rendszer, mely szerint az egyes házak elöljáróit a ház tagjai maguk választották. Így aztán a legtehetségesebb és legbuzgóbb emberek buktak ki az elöljáróságokból, és helyükbe olyanok léptek, akik a szabados élet hívei lévén, mindent elnéztek.

A szerzetesrendek eltörlése sem maradt hatás nélkül a piaristákra. II. József a szerzetesrendek működését megszüntette. Bár a piarista rendet meghagyta, sőt többféle kitüntetésben részesítette, sokan mégis attól féltek, hogy a többi rend sorsát követni fogják a piaristák is. Az eltörlötetés félelme Damokles-kardjaként függött a rend feje fölött és ezért sokan elhagyták a rendet. A csapást súlyosbította az a körülmény, hogy jó ideig senki se akart a rendbe lépni. A legtöbb baj oka azonban a nyomasztó szegénység volt. Az élelmezés szerfölött silány – írja a rend-

főnök – éppen csak az éhség csillapítására elegendő. A betegek sem kaphatnak jobb táplálékot, és munkájukat még betegen is kénytelenek végezni. A kényelemnek nyoma sincs sehol, szegény öregjeink nélkülözések között hunyják le szemöket.

Ilyen körülmények között vette át Pállya István a rend vezetését. Teljes erővel fogott hozzá a felismert bajok orvoslásához. A királyhoz fordult anyagi segítségért, magasztos elvei pedig a rendtagok gondolkozását alakították át. Fel-tárta előttük a bomlás okait; kérte őket, szívleljék meg intéseit. Személyesen végig-látogatta a rendházakat, és a csüggedőkbe reményt öntött. Célja a rend felemelése volt. «Óh, ha még életünkben megérhetnők, hogy oly ítélete lenne a kegyesrendről e hazában mindenkinek, miszerint egyetlen piarista nevének fölemlítésével is, az igaz, becsületes és fegyelmezett szerzetesnek, a hazai ifjúság lelkes és eszményi oktatójának képe tűnne fel minden hallgató lelkében! Teljesül, bizonyára teljesül e hő vágyunk; a régi boldog idők újra feltűnnek; a szerzet újra él, virágozik és ünnepeketik, ha a rendtagok teljes erejükkel igyekeznek szerzetünk s így hazánk dicsőségének és felvirágzásának előmozdítására!» Nagy gondot fordított a rendi fiatalság nevelésére. «Akit haszonlesés hozott a tanári pályára, azt ki kell lökni» - írja. Nem is vett föl ilyet. Rövid rendfőnökségét már kortársai is korszakalkotónak mondták. Ő emelte fel a rendet az erkölcsi és szellemi tespedésből, ő óvta meg a szabadosság korában a káros behatásoktól, ő plántálta vissza a rendbe a régi lelkesedést. Áldásos működésének hatásai hamar mutatkoztak. Az 1802. évi országgyűlés tanúsítja, hogy «mivel a kegyesrend hivatásának megfelelően az ifjúság nevelésével foglalkozva naponkint fényes példáit mutatja a jeles tanításnak és nevelésnek, méltó arra, hogy a karok és rendek Ófelsége kegyeibe melegen ajánlják.»²

Spányik tehát ebben a reformkorban jött a rendbe. Mint novícius két évet töltött Trencsénben. A megújulás légköre vette körül a novíciátusban. Már itt teljes odaadással szentelte magát a rend céljainak. A szerzetben Szent Bertalan apostolról nevezte magát, de a Glicér keresztnevét használta ezután is. Egyszerű fogadalma letétele után mint növendékpap 1801-03-ig Podolinban tanított, a magyar piaristák legrégebb házában eleinte az elemi iskolában, majd a grammatikai osztályban. Utána egy évig Sátoraljaújhelyen működött, de már az 1804-05. tanévben Debrecenbe helyezték át. Közben szorgalmasan képezte magát. Az akkori jó piarista szokás szerint költészettel is foglalkozott. Alkalmi költeményeket írt, melyek közül több nyomtatásban is megjelent. Említésre méltó az az ódája, melyet József nádor tiszteletére írt, mikor a nádor Debrecenbe ment 1805-ben.

A bölcsélet első két évfolyamát Vácon végezte el olyan fényes eredménnyel, hogy utána a pesti egyetemen bölcséletdoktorrá avatták. Teológiai tanulmányait 1807-09-ben Nyitrán a rend hittudományi iskolájában fejezte be. Felszentelése után mint tanár a rend pesti gimnáziumához került; itt a syntaxist tanította egy évig. Közben tudományos hajlamokat árult el, nagy alaposággal tanulmányozta a történelmet. Ezért rendfőnöke a váci püspöki líceumhoz helyezte át, mivel ott éppen tanárhiány volt, és a püspök a rendtől kért történelemtanárt. Itt az egyetemes és az oknyomozó magyar történelmet adta elő oly sikerrel, hogy hamarosan a legkiválóbb történész hírében állt. Munkája volt elég. Az előadásokra nagy buzgalommal készült, úgyhogy írásra nem sok ideje maradt. Mégis páratlan munkabírással, nagy szorgalommal éjtszaka dolgozott, hogy előadásainak anyagát tankönyv alakjában nyilvánosságra hozza. Már 1816-ban megjelent Magyarország rövid története két kötetben, mely aztán rövid idő alatt hat kiadást ért meg. Követte ezt 1820-ban Magyarország oknyomozó története. Mindkét művét latinul írta. Minthogy munkája nem az asztalnál ülő szobatudós műve, hanem a katedrán

mozgó tanáré, aki a tanítás módszeres követelményeit szem előtt tartva írta könyvét, érthető rendkívüli sikere.

Közben nemcsak Vác városában, hanem a rendben is egyre nagyobb lett a tekintélye, úgyhogy hamarosan felfelé ívelt pályája. Bolla Márton rendfőnök felfedezi benne a kiváló elmét. Viszont őt is igen meleg szeretet fűzi Bollához. Kiváló szónoki tehetsége mellett valószínűleg ennek köszönhető, hogy Bolla halála után, 1832-ben őt kérték föl a váci rendi káptalanon az emlékbeszéd elmondására. A jó barát meleg szeretetével gyönyörű beszédben idézte vissza Bolla emlékét, és a «legjobb atyának, a bölcs vezetőnek» lelki nagyságát példaként állította a káptalani atyák elé.

Váci tanársága tizenkilenc évig tartott. Ekkor, 1829-ben Szegedre helyezték. Itt a gimnázium és a liceum igazgatója volt 1832-ig. Tevékeny részt vett a város szellemi életében, és a Felvidék fia hamar meghódította a nagy alföldi város társadalmát. A tudományos munkára nem sok ideje maradt, mégis sajtó alá rendezte, illetőleg magyar nyelven is megjelentette Vácon írt történelem-könyvét *Magyar ország rövid története* címmel 1832-ben. Ugyancsak szegedi működésének terméke egy latin nyelven írt költemény, melyet Török Antal csanádi püspök tiszteletére adott ki, továbbá két évnyitó beszéd a szegedi liceum bölcséleti hallgatóihoz. Szegeden, mint igazgató kiváló szervezőképességről és megingathatatlan erélyről tett tanúságot. Előjárói talán éppen ezt értékelték benne, mikor 1832-ben felhelyezték Pestre, ahol pályája kezdetén már tanított egy évig.

Ekkor történt ugyanis, hogy a rend megkapta a budai gimnáziumot. A pesti piarista gimnázium jó híre és a tanári kar kiváló munkássága azt eredményezte, hogy a kormány és a szülők bizalma a rend felé fordult, és a budai egyetemi gimnáziumot a piaristák vezetésére bízták. Okot erre az a folytonos panasz szolgáltatott, mely a budai gimnázium tanári kara és igazgatója ellen fölmerült. A fegyelem hiánya a húszas években már annyira tűrhetetlen volt, hogy a budai szülők más intézetekbe adták fiaikat, és a felsőbb hatóságokhoz folyamodtak, hogy a gimnáziumot valamely szerzetes rend vezetésére bízzák.

1828-ban a gimnázium legfelsőbb osztályában, a második humanista osztályban zendülés támadt. Az igen népes osztályban 105 tanuló szorongott összezsúfolva. Ilyen nagy tömeg ifjúnak a fékentartása nem csekély gondot okozott az osztály vezetőtanárának. Történt, hogy a rendetlenkedők közül őt főbűnöst testi fenyítékre ítélte a tanári kar. A megfenyített tanulók izgatására aztán másnap az osztály tanulói betörték az iskola kapuját, majd felrohantak az osztályterembe s ott a bútorokat kezdték felforgatni, a vaskályhát, az üveges szekrényeket, az asztalt és a padokat darabokra törték, és a bezúzott ablakokon át kihajigálták. Mindez óriási láрма kíséretében történt. A lecsendesítésükre jövő igazgatót pedig kezénél megragadták, és kivezették az iskolából. Bár tizenegyet kicsaptak közülük, a duhajkodás tovább is tartott. E miatt a tehetetlen Korbély igazgatót nyugdíjazták, s helyébe ideiglenesen Nagy Péter piarista tanárt bízták meg az intézet vezetésével.³

A helytartótanács és a kancellária ezután a bajok orvoslásáról kezdett tanácskozni. Minthogy más orvosságot nem találtak, a studiorum commissio (tanulmányi bizottság) elhatározta, hogy a gimnáziumot a piaristákra kell bízni. Mikor már ide jutott a dolog, a rend felhívta Szegedről Spányik Glicért, és rábízta az igazgatóságot. Spányik 1832 február 3-án érkezett Pestre. Február 5-én tisztelgő látogatást tett József nádornál, s másnap átvette az intézet vezetését. Az ünnepélyes beiktatás azonban csak az 1832.-33. iskolai év elején történt meg.

A gimnáziummal összeköttetésben állt a budai elemi iskola is. A piarista rend

tehát ezt is átvette. Az iskola egy részét átalakították rendházzá, és itt helyezték el a tanítókat, tanárokat. Bár az anyagi helyzet, a tanárok ellátására szánt alapítvány nem volt valami kecsegtető, a rend mégis megkötötte a szerződést, úgyhogy 1832. október 18-án megtörtént az ünnepélyes beiktatás. Minthogy a gimnázium az egyetemnek szerves része, annak mintegy ötödik kara volt, az egyetem elnöke gróf Cziráky Antal országbíró felhívta a rektort, hogy két dékán kíséretében képviselje az egyetemet. 18-án reggel a megjelent előkelőségek és az ifjúság szentmisén vett részt a Nagyboldogasszony-templomban, majd a hely szűk volta miatt csak a válogatott ifjúság vonult át az iskola épületébe. Az egyetem nevében Frank Ignác rector magnificus rövid, de szépen kidolgozott latin beszédében meleg elismeréssel szólt a piaristák érdemeiről, akiket «maga Ófelsége méltóknak tartott királyi oltalmára». Vácolta hivatásukat az új intézetben. Feladatuk lesz az ifjak vallásos nevelése, jellemük kialakítása a szigorú fegyelem és tudományok segítségével.

A rektor beszédére Spányik, az új igazgató felelt. Terjedelmes latin beszédében az előkelő vendégek üdvözlése után jórészt a hazafias kötelességekről és a helyes nevelés kellékeiről szólt. A tanári kar nevében megígérte, hogy be fogják váltani a hozzájuk fűzött reményeket. «Tudjuk – mondta -, hogy ebben a gimnáziumban a kiváló nemes ifjak nagy száma nevelkedik. Ezeknek javát a ti fiaitok teszik ki nemes uraim, akik magánérdekeitekről megfeledkezve teljesen a király és a haza szolgálatára szenteltek életüket. . . Látjuk, mily szöges gondra, virrasztásra van szükség, hogy a várakozásnak megfeleljünk. Ki tagadja, hogy nehéz dologra vállalkoztunk? Vájjon akad-e, aki csekélységnek és könnyűnek tartja a nevelő munkát? Gondolkozását, lelkét a gyermekekéhez szabni és szinte újra gyermekké válni? Ez az igazi munka; itt van szükség kipróbált mesterekre! A gyermeklelkek nagy sokféleségében az egyiket szigorral, a másikat szelídséggel megtartani a helyes úton; de közben arra is vigyázni, hogy a szigorúság ne legyen keserű, az enyhesség ne legyen rendbontó; az egyikből ne keletkezzék gyűlölet, a másikból ne jöjjön megvetés . . . ! Bízatok jó szülők, hú kezekbe adtátok szemetek fényét!» Végezetül lelkes szavakkal buzdította az ifjúságot a kötelességek pontos teljesítésére és a fegyelem megbecsülésére.

Másnap október 19-én, pénteken megkezdődött a tanítás. Spányik friss munkakedve, erélye és mindenre kiterjedő figyelme egészen új szellemet vitt az iskola életébe. A szakképzett és buzgó szerzetes tanárt, az erélyes igazgatót beköszöntő beszéde után nagy rokonszenvvel fogadta Buda társadalma. A gimnáziumot piarista szellemmel itatta át, a szigorúságot jósággal párosítva. Nehéz tisztjét bölcs mérséklettel és körültekintő figyelmességgel látta el. Az ő érdeme, hogy az átmenet sima és zökkenőmentes volt. Erdemeit rendtársai is méltányolták. Már 1832-ben a váci nagykáptalanon kormánytanácsossá, asszisztenssé választották, és rábízta a budai rendház főnöki tisztét is. Ezzel nemcsak érdemeit jutalmazták, hanem a tehetséges szerzetesnek a rend vezetésében is szerepet adtak.

A rend vezetői nagy gondal ápolgatták az új piarista települést. A kápolnát és a lakószobákat tisztességesen berendezték, és az első kiadásokról nagylelkűen gondoskodtak. De a gimnázium nem sokáig maradt a rend kezén. A szabadságharc leveretése után, 1851-ben «ideiglenesen» visszavették. A bécsi kormánykörök ugyanis rossz néven vették, hogy a piaristák tevékeny részt vettek a szabadságharcban. Az elemi iskola azonban továbbra is a rend vezetése alatt maradt. Ez az intézet, melyben 1832-ig alig hallatszott magyar szó, hamarosan elmagyarosodott. A piaristák már az átvétel évében tiszta magyar értesítőt adtak ki, és címlapját magyar nemzeti címerrel díszítették. Ez első értesítő címe így hangzott: «A *budai*

királyi nemzeti főiskolának a második félesztendő utáni érdeme szerént való fel osztott iffúsága 1833». A tanítás és a módszer olyan jó volt, hogy maga a város «minta elemi oskolának» nevezte el, és 1880-ig a rend kezén hagyta.

Spányik 1840-ig állott a budai rendház, gimnázium és a hozzája kötött elemi iskola élén. Igazán csak a munkának élt. Kevés szabad idejét tankönyvírásra fordította. A gimnázium felsőbb osztályai számára hittankönyvet írt *Doctrina religionis Christianae pro usu Scholarum Humaniorum* címmel, de nyomtatásban nem jelent meg. 1835-ben kiadta neveléstan! munkáját (*Doctrina educationis*), és ugyancsak igazgatósága idején sajtó alá rendezte a már említett történelem könyveinek újabb, bővített kiadásait. Spányik neve ekkor már nemcsak a rendben, hanem az országban is jócsengésű volt. Vác, Szeged, Pest és Buda lakossága közelről ismerte, de könyvei révén az ország művelt rétegei, vezetői is felfigyeltek rá. Így történt, hogy igen magas kitüntetést tartogatott számára a királyi kegy. A helytartótanács ülnöke lett. A budai gimnázium igazgatóinak ugyanis 1777-től kezdve megvolt az a kiváltságos helyzetük, hogy a helytartótanács tanulmányi bizottságában az ülnöki (assessor), illetőleg a középiskolai ügyek előadói (referens) tisztségét töltötték be. Idők folyamán azonban a megürült helyeket nem töltötték be, csak ideiglenesen helyettesítették. Spányik igazgatósága idején több évig egyetlenegy kinevezett assessor sem volt a tanulmányi bizottságnak. Éppen ezért nagyjelentőségű, hogy 1839. szeptember 23-án V. Ferdinánd a Studiorum Commissio elnökévé báró Mednyánszky Alajost, assessorává pedig Spányik Glicért nevezte ki 1500 forint fizetéssel. Spányik, mint assessor, a középiskolai ügyek előadója és szakértője volt a legfőbb tanulmányi bizottságban (kb. miniszteri tanácsos). Mivel e tisztsége révén a központi cenzúra-bizottság tagja is lett, és ez sok munkával járt, az 1839.—40. iskolai év végével lemondott az igazgatóságról és a házfőnöki tisztségről.⁴

Életének utolsó tíz esztendejét új munkakörében töltötte, mint a budai, majd a pesti rendház lakója. 1845-ben lemondott az asszisztensi tisztségről, de 1850-ben rendtársai bizalma újra felruházta őt e méltósággal. Életének utolsó évében I. Ferenc József császártól legmagasabb kitüntetésként megkapta az arany érdemkeresztet is. De nem sokáig örülhetett neki. Gyakran betegeskedett. November 26-án annyira súlyos féloldali szélütés érte, hogy semmiféle orvosi beavatkozás, sem a többszöri érvágás nem segített rajta. Feladták neki az utolsó kenetet, és 1850. november 28-án éjjel rendtársai imádsága közben csendesesen elhunyt.

Spányik Glicér jelentős pályafutása méltán figyelmet érdemel. Nagyszabású alkotásokat ugyan nem hagyott maga után, de már maga az is nagy érdeme, hogy sok derék polgárt nevelt a hazának, — amint ő is kiemeli ezt Bolla érdemei között a róla mondott emlékbeszédében. De emellett a saját korában jelentős tényező volt mint jó szónok és nagyhírű történész is.

A tanítást és nevelést nemcsak gyakorlatban művelte, hanem elméletileg is foglalkozott vele. 1835-ben írt egy neveléstan! munkát is *Doctrina educationis* címmel, mely Budán az egyetemi nyomdában jelent meg. Mint a bevezetésben maga elmondja, rendfőnöke ösztönzésének engedve, üres óráiban, amikor más munkájától szabadulni tudott, írta ezt a könyvet. Nem a saját elméletét adja, hanem kiváló bölcseségű és nagytudományú mesterek műveiből szedte össze. Grosser János rendfőnök maga szeretett volna írni egy ilyen munkát, hogy a tanárok rövid összefoglalásban állandóan szem előtt tarthassák a nevelés és tanítás helyes alapelveit. Minthogy azonban neki nem volt erre elég ideje, Spányikra bízta a feladatot. «Ezt a bizalmat igyekeztem művemmel meghálálni — írja — annál is inkább, mert magamnak is az a leghőbb vágyam, hogy ami tehetségem csak van, azt mind

rendünk díszére és a haza javára fordíthassam.» Úgy érzi, hogy hasznos munkát végzett, mert «a tanárok egy boldogabb Magyarország alapjait rakják le» az ifjúság helyes nevelésével. «Józanul senki sem kételkedhetik, hogy ettől függ a hazának, társadalomnak és a polgároknak a jóléte, az erkölcsök tisztasága, a tudományok és művészetek gyarapodása, a törvények értéke, a köznyugalom és az egyének boldogsága.» Munkáját nemcsak a tanárok, hanem főként a piarista tanárjelöltek számára írta. Mert igaz ugyan, hogy «a kiváló tanárok élő példáját követve a még tapasztalatlan tanár is szép eredményt érhet el, mégis jó, ha állandóan szem előtt tartva a szabályokat, tudatosítjuk munkánkat».

Műve rendkívül világos elrendezésű, szép latinsággal megírt, könnyen érthető munka. Az első részben általános alapelveket tárgyal. Szól a jó tanár tulajdonságairól, majd sorra veszi az ember képességeit, amelyeket ki kell művelnünk. Külön szól a testnevelésről, az akarat, értelem és érzelem neveléséről a bölcsőtől kezdve. Nagyon elítéli azt a szülőt és nevelőt, aki gyermekéből idő előtt csodagyereket akar faragni. «A lelki képességeket ki kell ugyan művelni a gyermekben, de sem túlságosan korán, sem mértéktelenül. Mindkettő romlást és bajt szül. Nem idő előtt! Mert valamint a testi, úgy a lelki erők kifejlődésének is megvan a természettől megszabott ideje, amit büntetlenül nem lehet áthágni. A természet az első években a test erőinek gyarapításával van elfoglalva, ezért, aki ebben a korban a szellemi képességek kifejlesztését erőlteti, a testet tönkreteszi. De ne legyünk mértéktelenek sem! Mert amint a túlságos táplálkozás gyöngíti a testet, úgy a mértéktelen foglalkoztatás megbénítja az elmét. Testi és szellemi bágyadtság következik be.» Állandóan hangsúlyozza azt a figyelemre méltó gondolatot is, hogy a nevelő oktassa ki tanítványait az önnevelés fontosságára is. Tanítsa meg őket arra, hogyha elhagyják az iskolát, hogyan fejleszthetik testi és szellemi képességeiket, honnan meríthetik ehhez az eszközöket.

A második részben azt tárgyalja, hogy mit és hogyan kell tanítani. Itt inkább a túlzásoktól óvja a tanárt. Ne tanítson semmi olyat, ami haszontalan, veszélyes vagy káros a növendék szempontjából. Mellőzzön el mindent, ami a továbbhaladást akadályozza. Jusson a tanítványnak ideje arra, hogy az igazságokat megeméssze, és meggyőződéssel magáévá tegye. Az ismeretek halmazával ne tömjön tele a diák fejét, mert az a végén már nem látja a fától az erdőt. Tegye inkább kedvessé a tárgyat, hogy a diák szívesen foglalkozzék vele.

Érdekes, hogy milyen határozottsággal elítéli az ú. n. emlékeztető szavak (mnemotechnikai jelek) használatát. Ezeket akkoriban nagyon kedvelték, és használatukat túlzásba is vitték, úgyhogy sokszor nehezebb volt megjegyezni az értelmetlen emlékeztető szót, mint magát az egész tárgyat. Elítéli, mert ez nem fejleszti a gondolkozást, a lelki kultúrát. Ehelyett inkább ajánlja azokat a segédeszközöket, amelyek a memórián kívül más képességünket is foglalkoztatják. Ilyenek: az értelmi összefüggés megragadása, szemléltetés képekkel, hasonlatokkal, példákkal, vagy a nehezebb gondolatok sajátkezű leírása.

Hangsúlyozza, hogy a növendéknek csak a valódi igazságot szabad tanítani, mert ha észreveszi, hogy szülei vagy tanítói gyermekkorában egy-két dologban félrevezették, nem fogja elhinni még a vallási igazságokat sem. «Miért is az okos nevelő, ha már a színtiszta igazságot meg nem mondhatja vagy megmondani nem akarja, inkább hallgasson az egész anyagról, vagy jelezze tanítványának, hogy most nem mondja meg, mert gyermekfejjel úgysem tudná felfogni még.» Ezen a téren egészen túlzásba viszi a dolgot. «Necsak a nevelő ne csöpögtesse tévedést a növén-

dék leikébe, hanem gondoskodjék arról is, hogy dajkák, nevelőnők, cselédek mesékel vagy költött elbeszélésekkel ne tömjék tele a gyermek fejét.»⁵

Műve igazán élvezetes olvasmány világos gondolatmenete és szép latinsága miatt. Az egészen valami józan piarista mértéktartás érezhető, mely a szélsőségektől óv. A történetíró is kibújik belőle. Sok szép példát hoz föl a nevelésre vonatkozólag a perzsák, görögök, rómaiak történetéből. Munkája azonban erősen elméleti alapon áll; kevés benne az életből vett teljesen gyakorlati rész. Pedig a tanárjelöltek számára a saját tapasztalatából leszűrt gyakorlati jó tanácsok inkább használtak volna.

De Spányik mint szónok is megérdemli, hogy foglalkozunk vele. Látszik rajta, hogy tanulta a szónoki fogásokat. Ismerte a közmondást: poeta nascitur, orator fit, tehát ennek szellemében szónokká képezte magát. Talán már nyitrai tanárai is hatással voltak rá ebben az irányban. De ezidőtájt a rendben is nagy gondot fordítottak arra, hogy a tanárjelöltek a szónoklatban is megfelelő jártasságra tegyenek szert. Nem arról van itt most szó, hogy az irodalomtörténet a kiváló szónokok közt emlegesse Spányik nevét, de ma, amikor divattá kezd válni, hogy fiatal emberek is olvassák beszédeiket, méltó, hogy értékeljük az ő szónoki képességét is. Nyomtatásban megjelent alkalmi beszédeinek javát említettük. Legszébb a Bolla emlékezete és a budai gimnázium átvételénél mondott beszéd. Szónoklataira alaposan készült, és nagy műgonddal előre kidolgozta beszédeit. Latin nyelve választékos, ékes nyelv, hatásos fordulatokban gazdag. Látszik, hogy Cicero beszédeit alaposan ismerte. Cicero volt a mestere, annak irányát, nyelvét és eszméit igyekezett követni. Ő is a legnagyobb gonddal dolgozta ki beszédeit, az ékesszólás minden törvényét, minden utasítását figyelembe vette; a hatás és a színezés titkait, az eszmék kidomborításának és a rábeszélésnek művészetét, a gondolatoknak megfelelő hangválasztást mind felhasználta, hogy hatást keltsen. De nemcsak a külső csillogás érezhető beszédein. A tartalom is szívből jön. Át hevíti az érzés, a diákságért, a rend ügyéért való buzgalom. Van mondanivalója. Minden mondatát finom ízlés és gondolatainak gazdagsága jellemzi. Szónoklatai terjedelem szempontjából is hatalmasak. (Bolla emlékezete pl. 25 lap.) Nyomtatásban megjelent beszédei mind latin nyelvűek.

Spányik a történetírás területén alkotott leginkább maradandót. Ez az ő igazi talaja. Méltóságai és címei közül szinte büszkeséggel csak ezt írja ki: «Kegyes oskolákbeli áldozópap, a közönséges és a magyar országai történet professora». Q Első történeti műve — mint már említettük — váci tanárságának elejéről való: *Compendium historiáé regni Hungáriáé* két kötetben. Az első kötet II. Lajos király haláláig, tehát a mohácsi vészig terjed, a másodikban a német-római császárokat és Habsburg-királyaink történetét tárgyalja egészen a saját koráig. 1816-tól 1840-ig hat kiadást ért meg, sőt az ötödik kiadás után a kor magyarosodása következményeként magyar nyelvre is lefordította, és így magyarul is három újabb kiadás jelent meg 1832.—43. között. Könyvének nagy népszerűségét jórészt annak köszönheti, hogy igen világos és aránylag rövid (a két kötet 260 lap) összefoglaló tankönyv. Rövid fejezetei áttekinthetők; a lényegét pontosan kifejező címek megkönnyítik a tanulást.

Ezen mint előtanulmányon épül nagyobb és fontosabb munkája: *História pragmatica regni Hungáriáé compendia proposita* (kb. 600 lap terjedelemben). 1820—44-ig ez is hat kiadást ért meg. 1845-ben megjelent a magyar nyelvű változata *Magyarország oknyomozó története* címmel.

Mindkét művét nem kézikönyvekből írta össze, hanem eredeti források alapján dolgozott. A *História pragmatica* elején rövid tudományos alapvetés mégis-

merteti az olvasóval, mi a történelem, mi a tárgya, haszna és célja, mik a történelem forrásai és segédtudományai. A történelem az élet tanítómestere — mondja —, előkészíti az embert a polgári életre, világosan szemünk elé tárja az isteni gondviselést, midőn megmutatja, hogy nem véletlen, hanem valami magasabb eszme irányítja sorsunkat. Külön fejezet szól a magyar oknyomozó történetről hasonló szempontok szerint. A magyar történelem elénk tárja őseink tetteit, jó és balsorsban viselt dolgait, és megtanít minket is, hogyan háríthatjuk el a bajokat, miként javíthatjuk sorsunkat. A régi intézményeket és törvényeket tanulmányozva megértjük, mi a kötelességünk velük és a hazával szemben. Megmutatja a háborúk és békék következményeit, a tudományok és művészetek haladását, megmutatja, mit érhetünk még el a jövőben. Idézi Cassiodorus mondását: «Éjjel-nappal tanulmányozd őseid tetteit, kutasd nemzedet bölcsőjét, véssed emlékezetedbe viselt dolgait és az évkönyvek feljegyzéseit, mert csúnya dolog saját hazádban idegenként élni!»

Pompás fejezetben ismerteti a magyar történelem forrásait. Itt nemcsak széleskörű forrásismeretről tesz tanúságot, hanem egy-két megjegyzéssel méltatja is értéküket. Külön felsorolja azokat, amelyekből ő is merített. Hatalmas anyag ez, érdemes legalább összefoglalóan felsorolni: 1. Külföldi és hazai krónikák, emlékiratok, önéletrajzok, 2. a hazai újabb irodalom, köztük Cornides, Pray és Katona hatalmas művei, 3. értékes csoport: oklevelek, törvények, békeszerződések, politikai utasítások és jelentések, országgyűlési tárgyalások jegyzőkönyvei, 4. vármegyei monográfiák, 5. Útleírások, naplók, 6. történeti és földrajzi lexikonok, 7. részletes egyháztörténeti munkák, 8. magyar irodalomtörténet, 9. földrajzi, genealógiai, oklevéltan!, címertani, statisztikai és jogtörténeti munkák nagy száma. Olyan tiszteletreméltó és alapos tanulmányozás ez, hogy valóban csodálnunk kell, honnét vette az időt hozzá. Hiszen csak maga Katona műve 42 kötetből áll! A saját korát a maga jegyzetei alapján írta meg. Ő is, mint kiváló történész barátja és rendfőnöke Bolla Márton, állandóan jegyezte kora eseményeit.

Tárgyalásmódja alapos, tömör, világos és rövid. Nem adathalmaz az ő könyve, hanem a szó legszorosabb értelmében oknyomozás. Célja, hogy a történelemben világos látásra neveljen, ezért — mint a bevezetésben mondja — a történelem anyagát meg kell elmélkedni. «Állandóan föl kell tenni a kérdést: mik voltak az események valódi okai? Milyen szándék vezérelte cselekedetükben az embereket? Mi az igazi érdeme az emberi tetteknek, azaz mit csináltak bölcsen, bátran, igazságosan, emberiesen, és mit ostobán, embertelenül? Mi a hasonlóság a régi és a mai események között; mennyi hasznot meríthetünk azokból a mi korunkban? Ily módon, amit az emlékezet összegyűjt, azt az elmélkedés hasznosítsa!»⁶

A világos tárgyalás megkönnyíti a tanulást és az események útvesztőiben az eligazodást. A királyokkal kapcsolatban például az évszám után közli azt is, hány évig uralkodott és hányadik az uralkodók sorában. Az események időtartamát is így jelzi: mitől meddig és hány évig tartott. Ilyen módon állandóan kényszeríti az olvasót az összehasonlításokra. Mert egészen más szemmel fogja nézni a királyokat az a diák, aki ügyet vet arra is, hogy például Szent István 41, IV. Béla 35, Nagy Lajos 40 évig uralkodott, tehát volt idejük nagyot alkotni, míg I. Bélának, I. Gézának csak rövid három év jutott.

Az eseményeket a királyok uralkodása szerint követi, pedig sokszor jobb lenne az eseménysorokat összefüggően tárgyalni (pl. harcok a törökök ellen). A politikai történet után minden uralkodónál külön fejezetet szentel a törvényalkotás munkájának és általános művelődéstörténeti szempontoknak. Mindig megemlíti a kor nagy embereit is. Ez igen fontos és szép dolog, mert így a magyar történelem nem

válik a királyok történetévé, hanem a nemzet életét, a belőle kiemelkedett nagy fiait is megismerhetjük.

Spányik tekintélytisztelete, királyhüségé meglátszik előadásmódján is. A Habsburg uralkodók hibáiról óvatosan nyilatkozik, viszont magyar érzésének engedve a bécsi kormány bűneit, az idegen zsoldosok hitvány hadviselését és áru-lásait állandóan kiemeli.

Történetírói arcát nagyobb művéből, a História pragmaticából ismerjük legjobban. Erre azt kell mondanunk, hogy igen alapos tanulmányon felépült, eredeti alkotás és nagyszabású munka. Méltó, hogy nevét a komoly történetírók között emlegesse az utókor.

Előttünk áll tehát Spányik arcképe, a tudós piaristáé. Emberi vonásai közül emeljük ki még a rendért buzgó lelkületét. Testestől-lelkestől piarista volt. Pállya rendfőnök eszméit jól szívébe véste és állandóan követte : «Ha a szeretet és lelkesülés tartja megszállva lelkünket, az iga kellemes, az iskola terhe könnyű, a méltatlanságok elviselése nem nehéz I»⁷ Rendfőnökeihez : Pállyához, Bollához és Grosserhez egyaránt meleg szálak fűzték. Közismert tekintélytisztelete, mely kora ifjúságától késő öregségéig elkísérte, nagy becsületet szerzett neki mind a rendben, mind azon kívül. Nemcsak előjáróiról, de a rendtagokról, sőt a növendékekről is a legmélyebb Tisztelet hangján szól írásaiban.

Tiszteletreméltó vonása még feltűnő egyszerűsége és szerénysége. Volt házfőnök, igazgató, asszisztens, helytartósági tanácsos, de e címeket nem használta, könyveire csak annyit írt: kegyes oskolabeli áldozópap, a történelem tanára, vagy csak : Glycerius Spányik e Scholis Piis. E mellett azonban öntudatos tanár. Büszke a tanári munkára. Érzi, hogy nagy szolgálatot tesz a hazának, a szebb jövő alapjait rakja le. Művészi munkának tartja a tanárkodást, amelyhez talpig ember kell. Mint tanárt alaposság, erély és tudomány jellemzi. Szorgalma bámulatos. Tudományos műveinek száma nem sok ugyan, de széleskörű tanulmányon épülnek. Valóban a régi szerzetesstudósok módjára éjt nappallá téve kellett dolgoznia, hogy sok más elfoglaltsága mellett a tudomány terén ekkora hírnévre tegyen szert. Igaz magyar piaristát ismerünk meg benne, aki szerénységben, lemondásban csak az iskolának és a tudománynak élt. 1829-ben egy híres öreg piarista ezt írta saját sírversébe : Dum vixi, patriae vixi, regique Deoque, Nunc uni et soli vivere pergő Deo !⁸ Sok derék magyar piarista között Spányik is ezt írathatta volna sírjára : amíg éltem, a hazának, királynak és Istennek éltem, most sietek, hogy egyedül Istennek élhessek ! Reposita est mihi corona iustitiae !

Spányikról életrajz nem jelent meg. Az adatok jórészt a rend budapesti levéltárában őrzött Suffragiumokból és Szinyeyi: Magyar írók élete és munkája XII. kötetéből valók. Más forrásokra külön hivatkozunk.

¹ Csősz Imre : A kegyes-tanítórendiek Nyitrán. Nyitra 1879.

² Takáts Sándor. Pállya István élete. Bp. 1894. 60—79. 1.

³ Takáts Sándor : A budapesti piarista kollégium története. Bp. 1895. 344—47. 1.

⁴ Horváth Jenő: A 250 éves budapesti kir. egyetemi kát. gimnázium. Bp. 1937. 87—100. és 223—24. 1., továbbá Takáts előbb idézett helye nyomán.

⁶ Az idézetek : Doctrina educ., bevezetés, 68—69., 101., 199—200. 1.

⁸ Az idézetek : Hist, pragm. 5. kiad. 17. és 11. 1.

⁷ Takáts : Pállya élete, 59. 1.

⁸ Takáts Sándor : Benyák Bernát és a magyar oktatásügy. Bp. 1891. 241. 1.